

ДИНТАНУ

UBTBR 21.41.67

<https://doi.org/10.47526/3007-8598-2025.1-23>MANIZHE GHODRATI VAYGHAN* *Encyclopaedia Islamica Vakfi'nın akademik üyesi. Dr. (İran, Tahran),***e-mail: m.ghodrati@rch.ac.ir***YESEVİ TARİKATININ KEŞMİR'DEKİ GELİŞİMİ: KÖKENLER, ÖNCÜLER
VE TÜRKİSTAN'DAN HİNT ALT KITASI'NA YAYILMA SÜRECİ**

Özet. Yesevi tarikatı, Türkistan ve Orta Asya'nın en önemli tasavvufi akımlarından biri olarak, 5. /11. yüzyıl'da Sultan Ahmed Yesevî tarafından Yesi şehrinde ve çevresinde tesis edildi ve zaman içinde Orta Asya'nın üçra köşelerine, Anadolu'ya ve Hint Yarımadası'na yayıldı. Bu makale, özellikle Hicrî 11. ile 13. yüzyıllar / Miladî 17. ile 19. yüzyıllar arasında Keşmir bölgesinde Yesevi tarikatının kökenleri ve yayılım sürecini incelemektedir. Çalışma, tarihsel-analitik yöntem benimsenerek ve birincil menkıbe kaynakları, yazma metinler ile ilgili akademik literatür kullanılarak hazırlanmıştır. Bu yöntemle tarihsel belirsizlikler aydınlatılmakta ve Yesevi mirasının Keşmir'in 11. ile 13. yüzyıllar arasındaki tasavvuf ortamında canlı, bütüncül bir resmi sunulmaktadır. Makalenin odak noktasında, Hicrî 1126 / Miladî 1714'te vefat eden ünlü sûfi Kadı Devletşah İspicabî bulunmaktadır. Bu meşhur ârif, yıllar süren Sibiryâ'daki faaliyetlerinden sonra Keşmir'e gelmiş ve Molla Muhammed Mukîm Sultanî ve Şeyh Abdülvehhab Nûrî gibi müridler yetiştirerek Yesevi tarikatının bölgede canlı ve etkin bir gelenek oluşturmasını sağlamıştır. Başta Kadı Devletşah olmak üzere Yesevi şeyhleri, müridlerini eğitmek amacıyla Yeseviliğin inanç ve öğretilerini konu alan farsça eserler kaleme almıştır. Makale, bu tarikatın Keşmir'deki diğer bazı önde gelen şeyhlerini tanıtırken, irşadın aktarımı ve Yesevi tarikatının manevi mirasının bu şeyhlerin nesilleri ve torunları arasında nasıl devam ettiğini takip etmektedir. Yesevi tarikatı, iki manevi bağlantı yolu olan bir mekteptir: Birincisi, doğrudan Sultan Ahmed Yesevî ile nesep bağı; ikincisi ise irfani makamların edinilmesi ve arıfane terbiyenin aşamalarından geçilmesidir. Bu iki yol, tarikatın İslam dünyasının farklı bölgelerine yayılmasına olağanüstü bir dinamizm kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yesevi, Türkistan, Keşmir, Kadı Devletşah İspicabî, tarikat

Манизе Гходрати Вайган*Encyclopaedia Islamica қорының академиялық мүшесі, PhD. (Иран, Тегеран),**e-mail: m.ghodrati@rch.ac.ir***Ясауи тариқатының Кашмирдегі дамуы: бастаулары, алғышарттары және
Түркістаннан Үнді субконтинентіне таралу үдерісі**

***Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

Manizhe Ghodrati Vayghan. Yesevi Tarikatının Keşmir'deki Gelişimi: Kökenler, Öncüler ve Türkistan'dan Hint Alt Kıtası'na Yayılma Süreci // HIKMET. – 2025. – №3 (5). – S. 5–20.

<https://doi.org/10.47526/3007-8598-2025.1-23>

***Cite us correctly:**

Manizhe Ghodrati Vayghan. Yesevi Tarikatının Keşmir'deki Gelişimi: Kökenler, Öncüler ve Türkistan'dan Hint Alt Kıtası'na Yayılma Süreci // HIKMET. – 2025. – №3 (5). – S. 5–20.

<https://doi.org/10.47526/3007-8598-2025.1-23>

Мақаланың редакцияға түскен күні 03.08.2025 / қабылданған күні 24.09.2025.

Андатпа. Ясауи тариқаты – Түркістан мен Орталық Азиядағы ең маңызды сопылық ағымдардың бірі ретінде V/XI ғасырда Сұлтан Ахмет Ясауи тарапынан Яссы қаласында және оның маңында негізі қаланған. Уақыт өте келе ол Орталық Азияның шет аймақтарына, Анадолыға және Үнді жартылай аралына таралды. Бұл мақала әсіресе хижраның XI–XIII ғасырлары / миләди XVII–XIX ғасырлар арасында Кашмир аймағындағы Ясауи тариқатының бастаулары мен таралу үдерісін қарастырады. Зерттеу тарихи-аналитикалық әдіс негізінде, алғашқы аңыз деректері, қолжазба мәтіндер және тиісті ғылыми әдебиеттерді пайдалану арқылы дайындалды. Осы тәсіл арқылы тарихи белгісіздіктер айқындалып, Ясауи мұрасының Кашмирдің XI–XIII ғасырлар арасындағы сопылық ортасында жанды әрі тұтас бейнесі ұсынылады. Мақаланың басты назарында хижра 1126 / миләди 1714 жылы қайтыс болған әйгілі сопы Қазы Дәуітшах Исфижаби тұр. Бұл атақты ариф Сібірдегі ұзақ жылдық қызметінен кейін Кашмирге келіп, Молла Мұхаммед Муқим Сұлтани мен Шейх Абдулааххаб Нури сынды шәкірттер тәрбиелеп, Ясауиліктің өңірде белсенді дәстүр құруына ықпал етті. Қазы Дәуітшах бастаған Ясауи шейхтері өздерінің шәкірттерін тәрбиелеу мақсатында тариқаттың сенімдері мен ілімдерін қамтитын парсы тілінде еңбектер жазды. Мақала сондай-ақ бұл тариқаттың Кашмирдегі өзге беделді шейхтерін таныстырып, рухани ілімнің берілуі мен Ясауи мұрасының олардың ұрпақтары мен ізбасарлары арасында қалай жалғасқанын қарастырады. Ясауи тариқаты екі рухани байланыс жолына сүйенетін мектеп болып табылады: біріншісі – Сұлтан Ахмет Ясауимен тікелей нәсілдік байланыс; екіншісі – ирфани мақамдарды игеру және арифтік тәрбиенің сатыларынан өту. Осы екі жол тариқаттың Ислам әлемінің әртүрлі аймақтарына таралуына айрықша серпін берді.

Кілт сөздер: Ясауи, Түркістан, Кашмир, Қазы Дәуітшах Исфижаби, тариқат

Манизе Гходрати Вайган

*Академический член Фонда Encyclopaedia Islamica, PhD. (Иран, Тегеран),
e-mail: m.ghodrati@rch.ac.ir*

Развитие тариката Ясави в Кашмире: истоки, первопроходцы и процесс распространения из Туркестана на Индийский субконтинент

Аннотация. Тарикат Ясави, являясь одним из важнейших суфийских течений Туркестана и Центральной Азии, был основан в V/XI веке Султаном Ахмадом Ясави в городе Яссы и его окрестностях. Со временем он распространился в отдалённые уголки Центральной Азии, Анатолию и на Индийский субконтинент. Настоящая статья рассматривает происхождение и процесс распространения тариката Ясави в Кашмире, особенно в XI–XIII веках хиджры / XVII–XIX веках по григорианскому летоисчислению. Исследование подготовлено на основе историко-аналитического метода с использованием первичных менкебе-источников, рукописных текстов и соответствующей академической литературы. Такой подход позволяет прояснить исторические неопределённости и представить целостную и живую картину наследия Ясави в суфийской среде Кашмира указанного периода. В центре внимания статьи находится знаменитый суфий Кади Давлатшах Исфиджаби, скончавшийся в 1126 г. хиджры / 1714 г. Он, после многолетней деятельности в Сибири, прибыл в Кашмир, где воспитал таких учеников, как Молла Мухаммад Муқим Султани и Шейх Абдулваххаб Нури, обеспечив формирование в регионе устойчивой традиции Ясавия. Шейхи Ясавия во главе с Кади Давлатшахом писали на персидском языке труды, посвящённые вероучению и учениям тариката, с целью воспитания своих мюридов. Статья также знакомит с другими ведущими шейхами тариката в Кашмире и прослеживает, каким образом передавалось наставничество и как духовное наследие Ясави продолжало жить среди их потомков и последователей. Тарикат Ясави представляет собой школу, основанную на двух духовных путях: первый – прямое родовое

происхождение от Султана Ахмада Ясави, второй – обретение ирфанских степеней и прохождение этапов арифского воспитания. Эти два пути придали тарикату исключительную динамику в его распространении по различным регионам исламского мира.

Ключевые слова: Ясави, Туркестан, Кашмир, Кади Давлатшах Исфиджаби, тарикат

Manizhe Ghodrati Vayghan

Academic Member of Encyclopaedia Islamica Foundation, PhD. (Iran, Tehran),

e-mail: m.ghodrati@rch.ac.ir

The Development of the Yasawiyya Order in Kashmir: Origins, Pioneers, and the Process of Spread from Turkestan to the Indian Subcontinent

Abstract. The Yasawiyya Order, one of the most significant Sufi movements of Turkistan and Central Asia, was established in the 5th/11th century by Sultan Ahmed Yasawî in and around the city of Yassi. Over time, it spread to remote parts of Central Asia, Anatolia, and the Indian subcontinent. This article specifically examines the origins and diffusion process of the Yasawiyya Order in the Kashmir region between the H. 11th and 13th / M.17th to 19th. The study employs a historical-analytical method, utilizing primary hagiographic sources, manuscript texts, and relevant academic literature. Through this approach, historical ambiguities are clarified, presenting a vivid and comprehensive picture of the Yasawiyya heritage within Kashmir's Sufi milieu during the 11th to 13th centuries Hijri. The focal point of the article is the renowned Sufi Kadi Daulatshah Ispijabî, who passed away in H. 1126 / M. 1714. This eminent mystic, after years of activity in Siberia, arrived in Kashmir and nurtured disciples such as Molla Muhammad Muqim Sultani and Shaykh Abdulwahhab Nuri, thereby ensuring the establishment of a vibrant and active Yasawiyya tradition in the region. Prominent Yasawiyya sheikhs, foremost among them Kadi Daulatshah, authored Persian works dedicated to the education of their disciples, focusing on the beliefs and teachings of the Yasawiyya path. The article, while introducing some other prominent sheikhs of this order in Kashmir, traces the transmission of spiritual guidance and the continuation of the Yasawiyya order's spiritual heritage among the generations and grandchildren of these sheikhs in detail. The Yasawiyya Order is a spiritual school grounded on two main lines of spiritual connectivity: first, a genealogical link directly to Sultan Ahmed Yasawi; second, the acquisition of mystical ranks and progression through the stages of spiritual training. These two pathways have endowed the order with exceptional dynamism, facilitating its spread throughout various parts of the Islamic world.

Keywords: Yasawi, Turkistan, Kashmir, Kadi Daulatshah Ispijabi, tariqa

Giriş

Türkistanlı Sultan El-Arifin Ahmed Yesevî (ölüm H. 562 / M. 1166) ile özdeşleşen Yeseviye tarikatı, Türkistan ve ötesinde tasavvufî öğretinin aktarılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu tarikat, iki temel unsura dayanmaktadır: Birincisi, Sultan Ahmed Yesevî'nin soyundan gelen nesil; ikincisi ise, irfani mertebeleri kazanmış ve irşad ile irfan öğretimi için icazet almış müridler. Bu iki unsur sadece tarikatın manevî mirasını korumakla kalmamış, aynı zamanda çeşitli toplumlarda dinamik bir kültürel ve sosyal değişimine katkı sunmuştur.

Yeseviye Tarikatı'nın Türkistan dışındaki yayılım geçmişi ve süreci, özellikle tasavvufun önemli merkezlerinden biri olan Kaşmir gibi bölgelerde, henüz tam ve bütüncül bir şekilde ele alınmamıştır. Bu bölgedeki Yeseviye şeyhlerinin yaşamı ve faaliyetleri hakkında dağınık bilgiler farklı kaynaklarda yer almaktadır. Verilen bu bilgiler hakkında, bazı belirsizlikler bulunmasından dolayı kapsamlı bir akademik araştırmayı gerektirmiştir.

Bu makale, özellikle H. 11.-13. yüzyıllar arasında (M. 17.-19. yüzyıllar) Kaşmir'de Yeseviye Tarikatı'nın kökenleri ve yayılım sürecini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın

merkezinde, önemli bir şahsiyet olan Kadı Devletşah İspicabî-Buhârî (ölüm Hicrî 1126 / Miladî 1714) yer almaktadır. Kadı Devletşah İspicabî'nin yanı sıra, makalede Kaşmir'deki diğer önde gelen Yeseviye şeyhleri de tanıtılacaktır. Ayrıca, tarikatın manevi mirasının nesiller boyunca bu şeyhler arasında nasıl aktarıldığı da ele alınacaktır.

Bu çalışma, Yeseviye tarikatının Kaşmir'deki varlığı ve ilişkili manevi akımlar hakkında belgelenmiş, bütünlüklü ve sistematik bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Literatür Taraması

Bu araştırmanın literatür taraması, Kaşmir'de Yeseviye tarikatıyla ilgili mevcut kaynaklardaki boşlukları belirlemek ve alanın genel geçmişini ortaya koymak amacıyla aşağıdaki ana başlıklar doğrultusunda sistematik olarak yürütülmüştür:

Yeseviye Tarikatı Hakkında Genel ve Yaygın Görüş, Yeseviye Tarikatının Türkistan'daki Kökenlerine Sınırlı Tarihsel Yaklaşım Dayanan Araştırmalar, Yeseviye'nin Rolünü Azaltan ve Kaşmir'de Ağırlıklı Tarikatlara Odaklanan Yerel Bölgesel Çalışmalar, Yeseviye Tarikatına Ait Bazı Şahsiyetlerin İsimlerini İçeren Yerel Betimleyici Eserler, Yeseviye Tarikatının Kaşmir'deki Varlığına Dayanan, Ancak Örgütlü Yapısına Dikkat Etmeyen Eserler, Yeseviye Tarikatının Kaşmir'deki Sistematik Varlığına Vurgu Yapan, Birincil Kaynaklara Dayanan Araştırmalar, Araştırmanın gerekçelendirilmesi ve alan açılması gibi başlıklar altında konu ve literatür takip edilmiştir.

Yukarıda başlıklar halinde verilen çerçeve, literatür taramasının aşamalarının anlaşılmasını ve her aşamada hangi yaklaşımın incelendiğini ortaya konulmasına kolaylık sağlayacaktır. Böylece makalenin ele aldığı konudaki mevcut boşluklara yönelik kapsamlı ve eleştirel bir bakış açısı oluşturulması ve mevcut çalışmanın bu boşlukları doldurulmasındaki ana konular belirlenmiş olacaktır.

Yeseviye tarikatı üzerine derinlemesine araştırmalar yapmış en büyük alimlerden biri, Profesör Muhammed Fuat Köprülü'dür. Kendisi bu tarikatı Türkler arasında ve Türkçe dilinde yayılmış bir tarikat olarak görmektedir. Köprülü'nün görüşü, 20. yüzyılın sonlarından itibaren bu alandaki etkin ve başvuru temel yaklaşımlardan biri olmuştur.

Bu bağlamda, Devin DeWeese, Köprülü (1976)'nın *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* adlı eserinin İngilizce çevirisinin (*Early mystics in Turkish literature* (2006)) önsözünde Köprülü'nün yaklaşımını eleştirmiştir. DeWeese, Köprülü'nün yalnızca Anadolu kaynakları ve kültürüne odaklanmasının, Yeseviye tarikatının yayılımında Türkistan ve diğer kültürler ile diller - özellikle Farsçanın - rolünün göz ardı edilmesine neden olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği döneminde Orta Asya'da hüküm süren siyasi ve ideolojik kısıtlamaların, bölgedeki bilim insanlarının uluslararası bağlardan ve bilimsel paylaşımlardan kopmasına yol açtığı; bunun da farklı eleştirel bakış açıları ve disiplinler arası dengeli tartışmaların gelişimini engellediği belirtilmektedir. Buna rağmen, DeWeese, Köprülü'nün eserlerini temel ve tarihi öneme sahip kaynaklar olarak görmekte ve bu eserlerin eleştirel ve kapsamlı bir şekilde yeniden değerlendirilmesini önermektedir.

Vurgulanması gereken önemli bir nokta da Köprülü'nün Yeseviye tarikatının Türk olmasına ve Türkistan'da yayılmasına yaptığı odaklanmanın çok boyutlu ve karmaşık bir mesele olduğudur; bu konu, kapsamlı bir araştırma gerektiren bağımsız bir çalışma konusu olabilir ve mevcut incelemenin sınırlarını aşmaktadır.

Ayrıca, DeWeese (1988)'in *Decline of the Kubrawiya in Central Asia* adlı makalesinde, Yeseviye'nin Orta Asya'daki üç ana tasavvufi tarikattan biri olduğu vurgulanmakta; özellikle Türkçe konuşan topluluklar arasında Nakşibendiye'nin aksine etkisinin daha çok Türkistan ile sınırlı kaldığı ifade etmektedir. DeWeese, Yeseviye, Kübreviye ve Nakşibendiye arasındaki manevi etkileşimin Türkistan'da zengin bir tasavvuf atmosferi yarattığını ve bunun çevre bölgeler, özellikle Kaşmir'de bu tarikatlara etkisini mümkün kıldığını belirtmektedir. Fakat Yeseviye'nin Kaşmir'deki varlığına doğrudan değinmemiştir. Dolayısıyla Yeseviye tarikatının tarihî merkezi ve kültürel odağı olan Türkistan'da Türkçe konuşan topluluklarla, bu tarikatın farklı coğrafyalarda ve

dillerde özellikle Kaşmir'deki yayılımı arasında ayırım yapmak önemlidir. DeWeese'in vurguladığı üzere, Türkistan ve Türkçe konuşan toplumlar Yeseviye'nin doğuşu ve köklenmesinin merkezi olmasına karşın, bu tarikatın nüfuzu yalnızca bu coğrafyayla sınırlı kalmamıştır.

Çeşitli araştırmalar, Yeseviye tarikatını ele almış olmakla birlikte, bu tarikatın tarihî ve coğrafi yayılımını çoğunlukla Türkistan, Harezm, Volga Sahili, Azerbaycan ve Anadolu gibi bölgelerle sınırlandırmış, Hindistan'da ve özellikle Kaşmir'deki varlığına ise yeterince dikkat göstermemişlerdir. Bu çalışmalardan bazıları örneğin Vali Vahab (1376ş)'nin *Yeseviye, Tarikati az Aşyayi Merkezi* başlıklı makalesi ile Muhammed Hasan Behnamfer ve Mustafa Molaei (1391)'nin *Hace Ahmed Yesevi ve Ruşde Ceryane Yeseviye Der Maverannahr ve Türkistan* adlı eserleri örnek olarak gösterilebilir. Bu eserler, tarikatın temel coğrafi yayılımını anlamada önemli katkılar sunmalarına rağmen Hindistan ve Kaşmir'deki Yesevî varlığı özellikle bu tarikatın yerel devamlılığı ve değişimleri konusundaki ihmal, alanda önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Bu eserler, tarikatın temel coğrafi yayılımını ortaya koymada önemli paya sahip olmakla birlikte Hindistan ve Kaşmir'de Yesevî tarikatının konumu ve özellikle bu bölgelerdeki sürdürülme süreçlerine ilişkin yeterli dikkat gösterilmemesi bu alanda daha kapsamlı çalışmalar yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kaşmir'de tasavvuf tarihinin derinlemesine incelenmesi, irfanın bu diyarın kültürü ve toplumu üzerindeki geniş ve çok boyutlu etkilerini anlamaya kapı aralamıştır. Bu alanda, tasavvufî yaşamın çeşitli yönlerine ve Hint Alt Kıtası'ndaki, özellikle de Kaşmir'deki farklı tarikatların rolüne değinen birçok değerli araştırma yapılmıştır. Bu araştırma literatürünün önemli bir kısmı, ağırlıklı olarak Kübreviye ve Suhreverdiye gibi önde gelen tarikatların nüfuzuna ve yayılmasına odaklanmaktadır.

Bu eserlerin çoğu, öncelikli olarak Kaşmir'deki genel tasavvuf tarihine, Müslüman misyonerler aracılığıyla İslam'ın genel yayılımına ve Suhreverdiye, Kübreviye, Nakşibendiye ve Rişiyeye gibi daha bilinen tarikatların şeyhlerinin biyografilerine ve menkıbelerine yoğunlaşmaktadır. Bu araştırmalar, tarihsel ve önde gelen şahsiyetlerin tanıtımı açısından büyük önem taşımakla birlikte, çoğu zaman tarikatların örgütsel yapılarına ve manevî aktarım mekanizmalarının ayrıntılarına, özellikle de varlıkları daha az öne çıkan tarikatlarınkine yeterince dikkat etmemiştir.

Örneğin Abdulqayyum Rafiqi (1972)'nin *Sufism in Kashmir* adlı kitabı, Kaşmir'de tasavvuf alanında önemli ve öncü bir eserdir. Bu kitap, bölgedeki tasavvufun tarihsel gelişimini kapsamlı bir şekilde incelemek amacıyla yazılmış olup bu alandaki araştırmacılar için temel kaynaklardan biridir. Eserde Suhreverdiye Tarikatı, Kübreviye Tarikatı, Seyyid Ali Hemedani'nin hayatı ve düşünceleri ile yerel Rişiyeye Tarikatı gibi farklı yönler ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Ancak bu kapsamlı çalışma içinde, güncel araştırma için önemli olan husus, Kaşmir'de Yeseviye Tarikatı'na ne bağımsız bir bölümün ayrılmış olması, ne de onun hakkında kısa da olsa herhangi bir ifadenin bulunmamasıdır.

Anjum (2021)'un *Sufism, State, and Society in Medieval Kashmir: An Analytical Study of Some Pioneering Suharwardiyya Sufis of Kashmir* adlı makalesi, H. 8.-10 yüzyıllar / M. 14.-16. yüzyıllar arasında Kaşmir'de önde gelen Suhreverdiye tarikatı mensuplarının toplum ve devletle ilişkilerini analiz etmektedir. Anjum'un çalışması, sufilerin sosyal, ekonomik ve siyasi alanlardaki önemli rollerine vurgu yapmakta ve yaygın algının aksine Suhreverdiye tarikatı mensuplarının Kaşmir'de pasif olmadıklarını, aksine devlet ve halkla ilgili işlerde aktif rol aldıklarını göstermektedir. Ancak, bu makalede de mevcut pek çok araştırmada olduğu gibi Kaşmir'de baskın ve daha tanınmış tarikatlara odaklanılmış ve Yeseviye tarikatının varlığı ile örgütlenmesi göz ardı edilmiştir.

Verma (2025), *The Mysticism of Sufis in Kashmir: Its Historicity, Grandiosity and Politicisation* adlı eserinde, tarihî ve edebî kaynakları eleştirel bir şekilde analiz ederek Kaşmir'de tasavvufun kökeni ve yayılımını, Türkistan ve Horasan'dan gelen sufilerin göçü ile yerel gelenekler arasındaki etkileşim bağlamında incelemiştir. Bu çalışmada da Yeseviye tarikatına ve onun

Kaşmir'deki yayılım şekline herhangi bir atıf yer almamaktadır. Daha çok Kübreviye ve Suhreverdiye tarikatlarına dikkat çekilmektedir.

Her ne kadar bu tür eserlerde Yeseviye tarikatı ile Kübreviye gibi önemli tarikatlar arasındaki etkileşim göz ardı edilmiş gibi görünse de Yeseviye ile Kübreviye arasındaki manevi etkileşim ve süfiyane aktarımın öne çıkan örneklerinden biri, Radyüddîn Alî Lâlâ'nın hikâyesidir. Lâlâ, başlangıçta Türkistan'daki Ahmed Yesevî dergâhında mürâkabe ve marifet yolunda ilerlerken manevi bir rüya ve uzun çabalar sonucu Necmeddîn Kübrâ ve Kübreviye tarikatına yönelmiştir (Gökbulut, 2024: 26). Bu durum, bölgedeki süfiyane yollar arasındaki karmaşıklık ve çok katmanlılığı açıkça ortaya koymakta olup Yeseviye tarikatının derin manevi bağlarına rağmen Türkistan'ın ötesinde özellikle Hindistan alt kıtasında, Kaşmir gibi bölgelerde devam eden canlılık ve yayılımının önemli bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Kaşmir büyüklerinin biyografilerini içeren eserler olan Pir Ghulam Hasan Kuyehami (1305.h)'nin "*Tezkire-yi Buzurgan-ı Kaşmir*"'i ve Pirzada Abdülhaleq Tahiri (2014)'nin "*Tarih-i Buzurgan-ı Kaşmir*"inde, esas olarak Kaşmirli şeyhler ve sufilerin bireysel ve hayat hikâyesi ön plana çıkarılmıştır. Ancak Yesevi tarikatının teşkilat yapısı ve iletişim ağlarının analizi bu kaynaklarda ihmal edilmiştir. Özellikle müridlerin izin (ruhsat) alma ve irşad süreçleri gibi her tarikatın devamı için hayati öneme sahip olan süreçlere yeterince dikkat edilmemiştir. Bu eksiklik, Yesevi tarikatı tarihindeki temel boyutların - örneğin geleneğin soy yoluyla ve müridlerin yetiştirilmesi yoluyla aktarılması - belirsiz kalmasına yol açmıştır.

Yesvi Affan Arif (2025) tarafından kaleme alınan *The Emergence of the Yasawi Sufi Order in Kashmir* adlı makale, Kaşmir'de Yesevi tarikatını doğrudan inceleyen nadir çalışmalardan biridir. Bu çalışmada, tarihî belgeler ve soyağacı verileri ışığında, özellikle H. 10. yüzyıl (M. 16. yüzyıl)'dan itibaren Yeseviye tarikatının varlığının ve devamlılığının izleri sürülmüştür. Tarikatın kurucusunun torunu Hacı Ahmed Yesevi Nakşibendi ve Şeyh Muhammed Kaim Yesevi gibi şahsiyetler aracılığıyla, tarikatın kurumsallaşması ve sürekliliği ön plana çıkarılmıştır.

Makale ayrıca, Kaşmir'e Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in Sakal-ı şerifinden mukaddes bir yadigarın getirildiğini ve bu yadigarın Hazreti Hacı Ahmed Yesevi tarafından tasdik edilerek Yeseviye tarikatının meşruiyetinin güçlendirildiğini vurgulamaktadır.

Makalede, soyağacı ile tarikat bağlılıkları arasında net bir ayrım yapılmadığını göstermektedir. Örneğin, Mirza Ekmeluddin Bedaḥşî Yesevi ve Hacı Ahmed Yesevi Nakşibendi, soyağacıyla Sultan Ahmed Yesevi ile ilişkilendirilse de tarihî kaynaklarda Kübrevi ve Nakşibendi tarikatlarının takipçileri olarak kaydedilmişlerdir. Ayrıca Kaşmir'in yerel Rîşî tarikatının kurucusu Hazreti Şeyh Nureddin Nurani'nin (Şeyhül Âlem), Yeseviye tarikatıyla doğrudan ilişkisi makalede açıklanmamıştır. Örneğin, Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevî Serhendî (1395), tarafından yazılan *Tahâif el-Abrâr fi Zikr el-Ehyâr* kitabı ve Khan (1994), *Kashmir's transition to Islam: The role of Muslim Rishis (fifteenth to eighteenth century)*, makalesinde Rîşîyye tarikatı ele alınmıştır. Ancak bu kaynaklarda Rîşîyye tarikatı ile Yesevîye tarikatı arasındaki ilişkiye hiçbir şekilde değinilmemiştir.

Yesvi Affan Arif, kaynaklara eksik ve belirsiz şekilde atıf yapılması, makaledeki bazı iddiaların güvenilirliğini zayıflatmakta ve diğer araştırmacıların doğrulama yapmasını güçleştirmektedir. Buna rağmen Affan Arif'in çalışması Yeseviye tarikatının Kaşmir'deki önemini vurgulamakta ve bu alanda daha kapsamlı, araştırmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ek olarak H. 11. ve 13. yüzyıllar arasında şeyhlerin çoğu kez birden çok tarikattan öğreti ve uygulama benimsediği bilindiğinden geç dönemde bazı şahsiyetleri kesin bir tarikatla nitelendirmek zordur. Bu nedenle sadece soyağacı bağına dayanmak, bu karmaşık manevi yapının doğru anlaşılması için yetersiz kalmaktadır; pratikteki ruhani bağlılıkların da dikkate alınması zorunludur.

Yasaviye Tarikatı ve Eski Kaynakları ile Doğrudan İlgilenen Araştırmalar Arasında, yazarın kaleme aldığı ve *Ahmad Yasavi and the Yasaviyya Order in Ashjaru'l-Khuld* (Ghodratı Vayghan, 2025), başlığını taşıyan bir makalesi bulunmaktadır. Bu makalede, Kaşmirli Hacı

Muhammed Azam Dîda Meri'nin nispeten az bilinen eseri "*Eşcarü'l-Huld*" üzerine odaklanılarak Ahmed Yasavi ve Yasaviye tarikatına dair değerli bilgiler sunulmaktadır. Söz konusu çalışmada vurgulanan temel hususlardan biri, Yasaviye tarikatının Kaşmir ve Hindistan gibi bölgelere yayıldığına belirtilmesi yanında, tarikatın soy ağaçları (şecere) ve usullerinin detaylıca aktarılmasıdır. Makalede ayrıca Yasaviye ve Nakşibendi tarikatları arasındaki ilk etkileşimlere dair örneklerle yer verilmiş; özellikle Bahâeddin Nakşibend'in Yasaviye şeyhlerinden faydalandığına değinilmiştir.

Bu çalışmada ayrıca, Yasaviye tarikatı üzerine araştırmalarda karşılaşılan bazı metodolojik zorluklara da işaret edilmekte olup bu zorlukların mevcut makaledeki tartışmalarla örtüştüğü görülmektedir. Bahsedilen makalede, Devin DeWeese'in erken dönem Yasaviye araştırmalarındaki sınırlılıklarına dair görüşlere ve "*Eşcarü'l-Huld*" gibi eserlerin Yasaviye tarikatını, Hacegan Alişan bir kolu olarak sunma gayretlerine atıflar yapılmaktadır.

Buna ek olarak, yazar, Baben (2020)'in *Ahmad Yasavi and the Esmailis of Badakhshan* adlı eserinden yaptığı alıntılarla, "Ahmed Yasavi ailesi" ile "Yasavi tarikatı" arasındaki ayrımın önemini vurgulamaktadır. Bu vurgu, tarikatların aidiyeti ile soy yakınlığı ve pratik bağlılık arasındaki karmaşıklığı öne çıkararak kaynakların dikkatli ve titizlikle okunması gerekliliğini belirtmektedir.

Yazımı süren bu makalede, yazar Yeseviye tarikatı'nın Kaşmir'e geçişini, bu tarikatın önemli şeyhlerinin rolünü ve örgütsel devamlılık için izin ve ruhsatlandırma sisteminin önemini incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada kullanılan yöntem, tarihsel-analitik yöntemdir. Bu yöntem, birincil kaynak eleştirisi ve ayrıntılı tarihsel analiz ilkelerine dayanmaktadır ki bu yaklaşımın öncüsü Leopold von Ranke olmuştur (Ranke, 1973).

Bu yöntemde araştırmacı, ilk olarak konu ile ilgili tarihî ve tezkire kaynaklarını titizlikle ve kapsamlı bir şekilde toplayarak Yeseviye tarikatının şahsiyetleri, gelişim süreçleri ve örgütsel yapılarıyla ilgili verileri derlemektedir. Ardından bu veriler, farklı rivayetlerin uyumu, doğruluğu ve muhtemel çelişkileri açısından eleştirel bir analiz sürecine tabi tutulmaktadır. Bu metodolojik yaklaşım, Yeseviye tarikatının tarihsel gelişimini ve Kaşmir bölgesindeki etkisini daha detaylı ve belgelenmiş olarak inceleme imkânı sağlayacaktır. Ayrıca tarihî kaynakların dağınık yapısı ve rivayetlerin sistematik biçimde yeniden yapılandırılması gerekliliği göz önüne alındığında, tasavvufî bilgilerin aktarımı ile Yeseviye tarikatının örgütsel yapısının bilimsel ve tutarlı bir çerçevede ortaya konmasına katkıda bulunacaktır. Tarihsel-analitik yöntemin seçimi, bu çalışmanın amaçlarıyla, yani Yeseviye tarikatının kökenlerinin, örgütsel yapısının ve Kaşmir'deki kültürel ve manevi etkilerinin ortaya konması hedefleriyle tamamen uyumludur. Özellikle farklı ve kimi zaman çelişkili görüşlerin bulunduğu kaynakların eleştirel analizi, temel araştırma sorularına cevap verilmesi ve güvenilir, kapsamlı bir görünümün oluşturulması için sağlam bir temel oluşturur.

1. Yeseviye Tarikatı Kaşmir'de: Temeller, Kişiler ve Yayılma Süreci

İslam dünyasında etkili bir tasavvuf kolu olan Yeseviye Tarikatı, orta çağlarda Türkistan'dan başlayarak zamanla Orta Asya, Anadolu ve Hindistan alt kıtasının geniş bölgelerinde yayılmıştır. Bu tasavvufî hareket, Hazreti Sultan Ahmed Yesevi'nin öğretileri ve manevi pratiğiyle bağlantılı olup, Müslüman toplumların kültürel ve manevi dönüşümlerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Etkilenen bölgeler arasında, Yeseviye tarikatının gelişimi ve yayılması için etkin bir merkez olarak Kaşmir öne çıkar; burada önemli şahsiyetlerin varlığı tarikatın bölgedeki yerinin şekillenmesine ve derinleşmesine katkıda bulunmuştur.

Yeseviye tarikatının tarihî önemi ve önceki araştırmalar ışığında, bu makale H. 11.-13. yüzyılları arasında Kaşmir'deki tarihsel varlığın yeniden yapılandırılmasına, temel figürlerin tanıtılmasına ve Yeseviye tarikatının sistematik şekilde aktarılma sürecine odaklanmaktadır.

Kaşmir’de bu tarikatın gelişimi özellikle 12. yüzyıl başlarında bölgeye gelen ve etkili olan Kâdı Devletşah Espîcabî ve onun önemli öğrencileri aracılığıyla izlenebilmektedir.

Bu çalışma, Kaşmir’in tarihî bağlamında Yeseviye tarikatının sosyal yapıları, kurumsal ilişkileri, icazet zincirleri ve bu tasavvufî geleneğin devamlılığının nasıl sağlandığını anlamaya yöneliktir. Önde gelen şahsiyetlerin yaşamları ve faaliyetlerinin incelenmesi, icazetnameler ve yazışmalara ilişkin eserlerle desteklenerek, tarikatın alt kıtaya aktarılışının ve yerleşmesinin tarihsel süreci anlaşılmakta, tarihî kaynaklardaki çelişki ve belirsizliklerin eleştirel çözümlemesi yapılmaktadır.

Araştırma, Yeseviye tarikatının Kaşmir’deki tarihî, sosyal ve kurumsal rolünü ortaya koymakta olup, tarikatın sülûkî ve derin tasavvufî boyutlarına girmemektedir. Bu alanlar, daha ayrıntılı ve uzmanlaşmış çalışmaları gerektirmektedir.

2. Kadı Devletşah İspicabî-Buhârî: Kaşmir’de Yeseviye Tarikatı’nın Kurucusu

Kadı Devletşah bin Şah Abdulhalik Hüseyin İspicabî, 11. yüzyıl sonlarında Kazakistan güneyindeki Sayram şehrinde doğmuştur. Tasavvuf eğitimi Buhara’da, 1109 H/1697 M yılında vefat eden Şeyh Yeseviye olarak bilinen Seyyid Muhammed Şerif el-Buhârî el-Keckini’nin yanında tamamlamış, ondan halifelik postu ve vaaz icazeti almıştır. Ardından Sibirya’ya giderek Kıpçak ovalarında yerel halk arasında önemli İslami tebliğ faaliyetlerinde bulunmuş ve tanınmış bir vaiz olmuştur. “Kadı” unvanının kendisine neden verildiği kesin olarak bilinmemektedir. Hayatının son dönemlerinde Haremeyn’i ziyaret etmek amacıyla Sibirya’dan yola çıkan Kadı Devletşah, 1123 H/1710 M yılında yol üzerinde Kaşgar’dan geçerek Srinagar (Kaşmir) kentine ulaşmıştır. Kaşmir’de yaklaşık üç yıl boyunca tasavvuf eğitimi ve irşad faaliyetlerinde bulunmuş, halefî olarak Molla Muhammed Mukim Sultani Alavi Yeseviye’yi tayin etmiştir. 1126 H / 1714 M yılında kutsal topraklara gitmek üzere hareket etmiş; ancak Delhi’de vefat etmiştir. Geride Farsça olarak kaleme aldığı “Burhan al- Zakirin” adlı önemli bir risale bırakmıştır (Server Sahib Lahori, tarihsiz, cilt. 2, s. 365; Pirzadeh Abdulhalik Taheri, 2014: 641-643; Ebu Muhammed Meskin bin Muhyiddin el-Hanafi el-Kübrevi es- Serhindi, 1395: 149-150; Daulatshah Ispijabi, 2020: 13-14; ayrıca bkz. Suri & Rashidi, 1400sh: 47-50).

Dîda Meri’ye göre, Kadı Devletşah’ın Kaşmir’e gelişiyle birlikte Yeseviye tarikatı bu bölgede kalıcı olarak yerleşmiş, kendisinden önce bu tarikata dair herhangi bir iz bulunmamaktadır (Dida Meri, Eşcaru’l-Huld, No. 498, tarihsiz, s. 131- 132; Dida Meri, Vakı’at-ı Kaşmir, tarihsiz, ss. 242-243). Bu bağlamda Kadı Devletşah, Hindistan alt kıtasında Yeseviye Tarikatı’nın kurulması, yayılması ve gelişiminde kurucu, tanıtıcı ve dönüm noktası olan çok önemli bir şahsiyettir. Görünüşte, Dîda Meri’nin söyledikleri Kadı Devletşah ile olan yakınlığı ve eğitim ilişkisinden dolayı kayda değer bir değere sahiptir.

A. Kadı Devletşahın Üstadı ve Murşidi: Seyyid Muhammed Şerif el-Buhârî el-Keckini

Mevlânâ Şerif el-Keckini, İsmail Ata soyundan ve bu yolla Sultan Ahmed Yesevî’nin yakınları ve akrabalarından kabul edilir (Vaizi Kaşifî, 1356: cilt. 1, s. 27; Emir Alişir Nevâî, tarihsiz: 225). 1026 yılında Buhara’da doğmuştur. O, Yesevî Sultanîye Tarikatı’nın büyüklerinden Hazret-i Azîzân-ı Âlem Şeyh el-Hasenî es-Siddîkî el-Buhârî’nin öğrencilerindendir. Azîzân-ı Âlem’in vefatından sonra onun talebelerine intisap etmiş ve Yesevî tarikatının zahir ve batın ilimlerini öğrenmiştir. Sonradan gaybî bir işaretle Mevlânâ Kâmil Nakşibendî’nin yanına giderek Nakşibendî tarikatının zahir ve batın ilimlerini de ondan tahsil etmiştir. Şerif’in ömrünün bir kısmı Buhara’daki Zergerân Medresesi’nde geçmiştir; burada hem Yesevî hem de Nakşibendî faaliyetleri yürütülmekteydi. Ancak Muhammed Şerif el-Keckini daha çok Yesevî tarikatının derinleştirilmesi yönündeki çabalarıyla tanınmaktadır. Zor alıntı kitaplar üzerinde çok sayıda şerh yazmış ve Buhara’da zikr-i hafiye taraftarları ile zikr-i cehriye taraftarları arasında çıkan ihtilaf üzerine 1077 H./1666 M. yılında Farsça “Hüccetü’z-Zâkirîn li Redd-i Münkerîn” adlı kitabı kaleme almış, bu eserde cehriye zikrine meşru olduğunu ve bid’at olmadığını ispatlamış, Yesevî pirlerinin hallerine de değinmiştir. Farsça yazdığı divan şiirleri, Ubeydullah el-Buhârî’nin

meclislerinin süsü olmuştur. Çok uzun ömür sürmüş ve 1109/1697 ile 1110/1699 miladi yılları arasında vefat etmiştir (Dîda Merî Kaşmir, Eşcaru'l-Huld, tarihsiz; no 498, ss. 123-125; Alizade, 2024: 34-35).

Görünüşe göre Seyyid Muhammed Şerif, Yesevî tarikatının Buhara dışına yayılmasının gerekliliğini kavramış ve Kadı Devletşah İspicâbî'ye bu tarikatı yayması için izin vermiştir. Böylece Yesevî tarikatı Kaşmir'de Kadı Devletşah İspicâbî adıyla başlamış ve yayılmıştır.

B. Muhammed Fuad Köprülü'nün Görüşlerinin Yeniden Okunması ve Eleştirisi

Profesör Muhammed Fuad Köprülü, tasavvuf ve Yeseviye tarihi alanında öncülerden biri olarak değerli araştırmalar yapmış ve Yeseviye tarikatı mirasının farklı bölgelerdeki aktarımı hakkında anlayışımızın temelini sağlamlaştırmıştır. Buna rağmen yeni kaynaklara ve güncel araştırmalara erişimle birlikte, kendisinin bazı görüşlerine tamamlayıcı bir bakış açısı getirilebilir.

Fuad Köprülü, Yeseviye tarikatı mirasının Kaşmir'e, Sultan Ahmed Yesevî'nin ailesi ve nesli aracılığıyla ve ayrıca Hazreti Ahmed Yesevî Nakşibendi (ö. 1141 H./1728 M.) vasıtasıyla aktarıldığını kabul etmektedir. Bu konuda referans olarak Surur Sahib Lahori'nin "*Hazinetü'l-Asfiya*" adlı eserini göstermektedir (tarihsiz; cilt 1: 657). Ayrıca, Köprülü, Hazreti Ahmed Yesevî'nin isminin devamında geçen "Nakşibendi" ifadesinin Surur Sahib Lahori'nin alışkanlığı nedeniyle ortaya çıkan bir sözlü yanlışlığı olduğunu belirtmektedir (Köprülü, 1976: 78).

Köprülü'nün analizinde, Yeseviye tarikatının Kaşmir'e girişi daha çok ailevi bağlar ve manevî miras temeline dayandırılmaktadır. Ayrıca Hazreti Ahmed Yesevî'nin Nakşibendiye tarikatına mensup olduğuna dair ifadesi ise eserdeki sözlü bir hata ve yazarın alışkanlığı olarak reddedilmektedir. Görünen o ki Köprülü, Kaşmir'de örgütlü ve sistemli bir Yeseviye tarikat yapısının varlığından haberdar değildi ve bu sebeple Hazreti Ahmed Yesevî'nin Nakşibendiye tarikatıyla ilişkilendirilmesini kabul etmemiştir.

Bu görüş, sonraki araştırmalar ve Kaşmir'de Yeseviye tarikatının yapılandırılmış bir şekilde var olduğunu gösteren belgelerle çelişmektedir. Bu konunun açıklıkla ortaya konulması için daha derinlemesine bir inceleme ve değerlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

3. Kadı Devletşah İspicâbî'nin Talebeleri ve Halifeleri ve Onların Nesilleri

Kadı Devletşah İspicâbî yalnızca kendisi takva sahibi ve büyük bir mutasavvıf değil aynı zamanda önde gelen talebelerin yetiştirilmesinde de çok önemli bir rol oynamıştır. Bu talebeler, özellikle tayin ve tarikat terbiye ve rehberliği alanında, Yesevî tarikatının Kaşmir ve civarındaki yayılımı ve devamlılığında temel bir öneme sahip olmuş, sonraki nesilleri tasavvuf ve maneviyata yönlendirmişlerdir.

Kadı Devletşah İspicâbî, Kaşmir'de Yesevî tarikatının yayılımında saygın ve merkezi bir şahsiyet olarak yalnızca ilmî ve tasavvufî aktarım ile yetinmeyip, tarikatın devamını sağlamak ve resmi olarak temsil edilmesi için halife ve varis tayini hususunda da girişimde bulunmuştur. Bu uygulama, Yesevî tarikatında sağlam ve hiyerarşik bir yapı bulunduğunu, manevî emanetin ve ruhanî liderliğin korunup devam ettirilmesinin hedeflendiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, Kadı Devletşah İspicâbî tarafından resmî olarak izinler (icazetnâmeler) verilmiş ve bu vesileyle Kaşmir'de Yesevî tarikatının sistemli ve kurumsal bir yayılımı başlamıştır. Bu izinler, Kaşmir'de öğretim, rehberlik ve irşad faaliyetinde bulunan talebelerin meşruiyet ve itibarlarının temelini oluşturmuştur. Ayrıca, onun önde gelen talebeleri de öğrenimlerini tamamlayıp izinnamelerini aldıktan sonra kendi aralarında halife ve varis ataması yaparak Yesevî tarikatı hiyerarşisi ve manevî halifelik zincirinin devamını sağlamışlardır.

Dolayısıyla halife tayini ve izin verme yalnızca göstermelik bir erkân değil, Yesevî tarikatının Kaşmir ve çevresinde hayat bulması, genişlemesi ve sağlamlaşmasında esas unsurlardan biri olmuştur. Böyle hiyerarşik sistem ve izinler olmadan bu manevî yolun disiplinli, etkili ve tanınmış bir şekilde sonraki kuşaklara aktarılması mümkün olamazdı.

Sonuç olarak metin bu izinler ve atamaların, Yesevî tarikatının bölgede devamlılığını ve otoritesini sağlamada sağlam sütunlar olduğunu; talebelerin bu izinnamelerle manevî liderliği devralıp yönettiklerini ve sonraki nesilleri tasavvuf yoluna sevk ettiklerini vurgulamaktadır.

Şeyh Abdülhak Tunânî

Şeyh Abdülhak Tunânî, Kadı Devletşah İspicâbî'nin talebelerindendir. Doğum ve vefat yılları hakkında kesin bilgi mevcut değildir. Gençliğinde Şeyh Ebu'l-Kasım Bûlî'nin sohbetine katılmış ve ondaki sufiyane terbiyesini edinmiştir. Daha sonra Kadı Devletşah İspicâbî'nin ders halkasına katılmış, ondan süfiyane terbiyesi almış ve kendisinden icazet almıştır.

Hayatının sonlarında Haremeyn'e (Mekke ve Medine) hac ziyaretine çıkmıştır; ancak yolculuğun ortasında vefat etmiş ve Cidde'de defnedilmiştir. Abdülhak, Kaşmir'de çok sayıda talebe yetiştirmiştir ve Kadı Devletşah İspicâbî gibi hac ziyaretinde iken Baba Mukim Sultanî Elvî Yesevî'yi, Kaşmir'de halife ve varisi olarak tayin etmiştir (Abu Muhammed Meskîn bin Müheyyüddin el-Hanefî el-Kübrevi Serhendî, 1395, ss. 586-587).

Şeyh Muhammed Kâim Yesevî, Kâim ül-Layl olarak da tanınan

Şeyh Muhammed Kaim Yesevî, "Kaim ül-layl" ve "Kâim" lakaplarıyla da tanınan, Kadı Devletşah İspicabî'nin yakınları ve müridlerinden olup, takvası, zühdü ve manevi makamı dolayısıyla Kaşmir'de meşhurdur. Bazı kaynaklarda, Şeyh Kasım Yesevî ve Şeyh Muhammed Kasım Yesevî isimleri de ona atfedilen isimler olarak kullanılmıştır. «Kaim ül-layl» lakabı, özellikle gece ibadetlerine ve gece uyanıklığına verdiği önem nedeniyle verilmiştir.

1153 yılında, 57 yaşında Kaşmir'de vefat etti (Dîda Meri, Vakiat-ı Kaşmir, tarihsiz, s. 293; Pirzâde Abdülhalık Tâherî, 2014, ss. 690-691; Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevi Serhendî, 1395: 548; Pir Ghulam Hasan Kuyehami, 1833, cilt 3, 417).

Baba Abdullah Yesevî

Baba Abdullah, âlim ve mutasavvıf Şeyh Muhammed Kâim Yesevî'nin oğludur. Baba Abdullah, Molla Muhammed Topigro yanında hem zahiri hem batını ilimleri öğrenmiştir. Baba Abdullah, H. 1185 / M. 1771 yılında Kaşmir'de vefat etmiş ve atalarının türbesinde defnedilmiştir (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevi Serhendî, 1395, 590; Pir Ghulam Hasan Kuyehami, 1305, cilt 3, 456).

Baba İslam Yesevi

Baba Abdullah Yesevî'nin oğlu ve halifesi ve Baba Muhammed Kâim Yesevî'nin torunudur. O, zahidlik ve takvada eşsizdi H. 1217 / M. 1803 yılında vefat etti ve atalarının mezarında defnedildi (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevi Serhendî, 1395, 616).

Şeyh Abdulvehhab Nuri

Şeyh Abdulvehhab Nuri, H. 1095 / M. 1683 yılında Kaşmir'de doğmuştur. O, Baba Osman Ahçep Gena'nın torunlarından biridir. Mirza Ekmeleddin Bedahşi bin Mirza Adil Han bin Mirza Melik Muhammed Han (H. 1054-1131 / M. 1642-1719), Sultan Hoca Ahmed Yesevî Alevî'nin soyundan olup onu kendi oğlu gibi kabul etmiş ve büyütmüştür. Şeyh Abdulvehhab Nuri önce akli ve nakli ilimleri öğrenmiş, ardından Mirza Ekmeleddin Bedahşi'nin yanında Kübrevi tarikatına girmiş ve "Fetehat-ı Kubreviye" adlı eseri kaleme almıştır.

Kadı Devletşah İspicâbî'nin Kaşmir'deki döneminde, Yeseviye tarikatı icazetnâmesini Kadı Devletşah'tan almış ve şeyhlik makamına yükselmiştir. Doksan yaşında, 11 Rebîülevvel 1186 / 12 Haziran 1772'de Kaşmir'de vefat etmiş ve Zîne Kadel mahallesinde defnedilmiştir.

Şeyh Abdulvehhab hayatı boyunca 340'tan fazla halife yetiştirmiş ve manevi irtibat ile tarikat icazetini Kadı Devletşah'ın halifesi Şeyh Abdülhak Tunani ile karşılıklı olarak takdim etmiştir. Ayrıca "Fütuhât-ı Kübreviye" dışında "Aynü'l-İrfan" ve "Kavayid-i Eşere Der Suluk" adlı eserleri de bulunmaktadır (Dîda Meri, Vakiat-ı Kaşmir, tarihsiz, ss. 245-246; Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevi Serhendî, 1395, ss. 583-584; Pir Ghulam Hasan Kuyehami, 1305, cilt 3, s. 439).

Şah Fazlullah Nuri

Şeyh Abdulvehhab Nuri'nin oğludur ve Hoca Muhammed Mukim Sultanî'nin yanında Yeseviye tarikatının adabını öğrenmiştir. Babası tarafından kendisine halifelik ve irşad yetkisi verilmiş ve müşid konumuna yükselmiştir. Çok sayıda seçkin ve üstün mürid yetiştirmiştir. Hem şeriat hem de tarikat alanında derin bilgi ve yetkinliğe sahip olmuştur. Baba Ali Yesevî Şeyh Fazlullah Nuri'nin müridiydi ve irşad hattını ondan almıştır. H. 1217 / M. 1803 yılı vefat etmiş ve Zine Kadel'da babasının yanında defnedilmiştir (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevî Serhendî, 1395, 495, 603).

Kadı Cemâleddîn Âlî Kideli

Zahiri ve batınî ilimlerde derin bir uzmanlığa sahiptir. Şah Fazlullah Nuri'ye sıkı sıkıya bağlılık gösterdi ve irşad şerefine nail olmuştur. Ömrünü öğretim ve eğitimle geçirmiş ve Câmîl mahlasın kullanmıştır. Şeyh Ahmed Yesevî onun müridlerinden biri idi. H. 1243 / M. 1865 yılında vefat etti (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevî Serhendî, 1395: 630-631, 648).

Derviş Nureddin

Derviş Nureddin, Şah Fazlullah Nuri'nin talebelerindendir. Ayrıca Şeyh Abdulvahhab Nuri'nin sohbetlerinden de faydalanmıştır. H. 1241 / M. 1863 yılında vefat etmiş ve Siahpura'da defnedilmiştir (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevî Serhendî, 1395: 626).

Şah Hafızullah Nuri

Şah Hafızullah Nuri, Şeyh Abdulvahhab Nuri'nin diğer oğludur. O da kendi döneminin seçkin ve üstün şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Görünüşe göre babasının tavsiyesiyle sema ile meşgul olmuştur. Kardeşinden önce, H. 1215 / M. 1801 yılında vefat etmiştir (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevî Serhendî, 1395: 615).

Molla Muhammed Eslem Topigro

Molla Muhammed Eslem Topigro, Şeyh Abdulvahab Nuri'nin talebelerindendi ve ondan irşad olmuştur. H. 1181 / M. 1768 yılında vefat etmiştir. Baba Abdullah Yesevi onun müridi olmuştur (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevî Serhendî, 1395: 582, 590).

Mir Kemaleddin

Mir Kemaleddin, Hacı Atik'in (Bu kişi hakkında bilgi edinilemedi) ikinci oğlu, Şeyh Abdulvehhab Nuri'nin öğrenci ve halifelerinden biri olarak ve tasavvuf yolunda Şeyh Abdulvehhab'dan irşad olmuştur. Rivayetlere göre Mir Kemaleddin kendi meclislerinde sema icra etmiştir. Kendisi 25 Zilkade 1238 / 3 Ağustos 1823 tarihinde vefat etmiştir (Pir Ghulam Hasan Kuyehami, 1305, cilt 3: 91).

4. Baba Muhammed Mükim Sultanî Yesevî Alevî ve Soyundan Gelen Nesli

Baba Muhammed Mükim Sultanî Yesevî Alevî, Şeyh Kadı Devletşah İspicâbî ve Şeyh Abdülhak Tunânî'nin müritlerinden olup her ikisinden de irşad ve şeyhlik icazeti almıştır. Kendisi aynı zamanda Baba Sahib olarak da tanınmaktadır. Nesebi, Hazret Sultan Hoca Ahmed Yesevî Türkistanî'ye kadar uzanmaktadır. İrfân ve hakikatte benzeri olmayan ve kerametlere sahip bir şahsiyettir. Şeyh Abdulvehhab Nuri'nin ders halkasını bizzat idrak etmiştir. Söylendiğine göre Baba Muhammed Mükim Yesevî silsilesinde tek ve benzersizdir; hayatı boyunca Allah yolunu arayan talebelerin terbiye ve rehberliğinde büyük gayret göstermiştir. Ömrünün sonlarında ilahi bir izinle evlenmiş ve üç hanımı olmuştur. Onun soyundan gelen nesil vasıtasıyla, Yesevî terikâtı Kaşmir bölgesinde yayılmıştır. Doğum ve vefat tarihleri hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Kendisi, Kaşmir'de Sazegeri Puri mahallesinde defnedilmiştir. Bu bölge, Yesevî ailesinin mezar yerlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevî Serhendî, 1395: 601-602).

Baba Muhammed Veli Yesevî

Baba Muhammed Veli Yesevî, Baba Muhammed Mükim Sultanî'nin oğlu ve halifesidir. Tüm ömrünü inzivada ve takvada geçirmiş ve hakikat talebelerinin müşid-i kamili olmuştur.

Vefatının tam tarihi bilinmemektedir. Aile mezarında, babasının yanında, Sazegeri Puri mahallesinde defnedilmiştir (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübreî Serhendî, 1395: 606).

Baba Ali Yesevî Alevî

Baba Ali Yesevî Alevî, Baba Muhammed Veli'nin oğlu ve Baba Muhammed Mükim Sultanî'nin torunudur. Şeyh Fazlullah Nuri'nin müridi olmuştur. O, mücadelede eşsizdi ve rüya tabirinde ustalığa sahiptir. Baba Ali Yesevî, irşadını Şeyh Fazlullah Nuri'den almıştır. Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübreî Serhendî bu irşadını görmüştür. Baba Ali Yesevî, H. 1254 / M. 1838 tarihinde vefat etmiş ve atalarının mezarında (muhtemelen Sazegeri Puri'de) defnedilmiştir (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübreî Serhendî, 1395, s. 634; Kuyehami, 1305, cilt 3: 495).

Şeyh Ahmed Yesevî

Şeyh Ahmed Yesevî, Baba Ali Yesevî Alevî'nin oğludur. Malarna'da ikamet etmiştir. O, elini Kadı Cemâleddîn Âlî Kedelî'ye uzatarak ona bağlanmış ve ondan manevi ilimler öğrenip devrinin seçkinlerinden biri olmuştur. Diğer tarikatların da önde gelen şeyhlerinden istifade etmiş ve tasavvuf yolunda, ömrü boyunca verâ, takva ve riyâzet yapmış ve talebe yetiştirmiştir. İlk eşinin vefatından sonra tekrar evlenmiş ve bu evlilikten Muhammed İnâyetullah ve Pîr Abdulgani (*Bu kişi hakkında başka bilgiye erişilemedi*) adında iki çocuğu olmuştur. H. 1284 / M. 1868 tarihinde vefat etmiş ve Sazegeri Puri mahallesinde defnedilmiştir (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübreî Serhendî, 1395, ss. 648-649; Kuyehami, 1833, cilt 3: 521).

Muhammed İnâyetullah

Muhammed İnâyetullah, Şeyh Ahmed Yesevî'nin büyük oğludur. Çocukluğundan itibaren olgunluk ve rehberlik belirtileri göstermiş ve hayatının tamamını zikir ve ibadetle geçirmiştir. Babasından irşadname (rehberlik belgesi) almış ve atalarının tarikatını yaymıştır. Herkesin gönlünde saygı ve kabul görmüştür. H. 1309 / M. 1891 yılında veba hastalığı nedeniyle vefat etmiş ve atalarının mezarına defnedilmiştir (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübreî Serhendî, 1395, s. 659).

Molla Muhammed Şah

Molla Muhammed Şah, *Tahâyîfü'l-Ebrâr fî Zikr-i Evliyâ'i'l-Ehyâr* kitabın yazarının babası, şeyh Ahmed Yesevî'nin müridlerinden ve talebelerindendir. Kur'an'ı, hayatı boyunca güzel bir şekilde okumuştur. H. 1307 / M. 1929 yılında camide, yatsı namazı ezanı sırasında kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Ölürken yüksek sesle müezzinle birlikte "La ilahe illallah" zikrini tekrar etmiştir. Kendisinin ikamet ettiği yerdeki camide defnedilmiştir (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübreî Serhendî, 1395, ss. 657-658).

Bu şahıs, Sultan Ahmed Yesevî'nin soyundan gelen ve H. 1141 Hicri / M. 1703'de Kaşmir'de vefat eden mezarı Hâce Şerafeddin ibn Hâce Muineddin Nakşbendî'nin türbesinin dışında bulunan Hâce Ahmed Yesevî Nakşbendî ile karıştırılmamalıdır (Dîda Meri Kaşmiri, Vakı'ât-ı Keşmîr, tarihsiz, ss. 218-219; Surur Sahib Lahorî, tarihsiz, cilt 1, ss. 657-658).

Dîda Meri Kaşmiri'ye göre Hâce Ahmed Yesevî Nakşbendî ömrünün sonuna kadar Nakşbendî tarikatında kalmış ve bu yolda talebeler yetiştirmiştir. Şeyh Nureddin Muhammed Afitab Nakşbendî (ö. 1156 Hicri) – Hâce Nizameddin Nakşbendî ibn Hâce Şerafeddin ibn Hâce Muineddin Nakşbendî'nin oğlu – Hâce Ahmed Yesevî Nakşbendî'nin müridi olup ondan irşad icazeti almıştır. Kaşmir'de Hâce Nureddin Muhammed Aftab'ın varlığıyla Nakşbendî tarikatı büyük bir gelişim göstermiştir (Dîda Meri Kaşmiri, Vakı'ât-ı Keşmîr, tarihsiz: 290; ayrıca bkz. Surur Sahib Lahorî: 657).

Şeyh Ubeydullah el-Buhari el-Faruki

Şeyh Ubeydullah el-Buhari el-Faruki, Yeseviye tarikatının mürididir. Babası İlyas Buhari olup soyu Şeyh Necmeddin Kübra aracılığıyla ikinci halife Ömer'e ulaşmaktadır. H. 1078 / M. 1667'de Buhara'da doğmuş, zahiri ve batini ilimleri Semerkand'da tahsil etmiştir. Hiç evlenmemiş ve tefrid ile tecrit yolunu izlemiştir. Hayatı çok sayıda seyahatle geçmiş ve Buhara'dan Rusya, Rum toprakları ve Mısır'a gitmiştir ve 21 kez Haremeyn'i ziyaret etmiştir. H. 1138 / M. 1726'da

Kaşmir'e hicret ederek burada bir cami ve dergâh inşa etmiştir. Kendi mezarını da aynı yerde yaptırmış ve H. 1141 / M. 1728'de, 63 yaşında Kaşmir'de vefat etmiş ve mezarı kendi yaptırdığı mekâna defnedilmiştir. Hayatının sonlarında zikirleri Kadiriye, Yeseviye ve Nakşibendiye tarikatlarının usullerine göre eda ettiği rivayet edilmektedir. Vefatından sonra Dîda Meri Kaşmiri, onun için Firâk-nâme adlı risaleyi yazarak derin bir bağlılık ve talebelik göstermiştir. Şeyh Ubeydullah, Kadi Devletşah İspicabi'nin Kaşmir'e gelişinden 15 yıl sonra Kaşmir'e gelmiş ve Yesevi tarikatını yaymaya çalışmıştır (Dîda Meri Kaşmiri, Eşcârül-Huld, nüsha 498, tarihsiz, 175-181; Dîda Meri Kaşmiri, Vakı'ât-ı Kaşmîr, tarihsiz, 267-270).

Kaynakların Şeyh Ubeydullah'ın hayatının büyük bir kısmında uyum sağlamasına rağmen Yesevi tarikatına yönelimi ve hayatının son dönemindeki zikir usulü onun zikirdeki farklılığına işaret etmektedir. Dîda Meri Kaşmiri'nin "Eşcâr ül-Huld" ve "Vaqı'ât-ı Kaşmîr" adlı eserlerine göre Yesevi tarikatı, Kadi Devletşah İspicabi'den sonra Ubeydullah el-Buharî tarafından Kaşmir'de güçlenmiştir. Bu ifade, onun Kaşmir'de Yesevi tarikatının yayılması ve canlandırılmasındaki merkezi rolünü teyit eder. Ayrıca Dîda Meri, onun hayatının sonlarında zikirleri Kadiriye, Yeseviye ve Nakşibendiye tarzında eda ettiğini belirtir. Bu durum, farklı tarikatların birleşimini ve onun tasavvufî meşrebini genişliğini göstermekte ve bir usul belirlediği anlamına gelmektedir.

Buna karşılık, Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevî Serhendî'nin *Tahâyifü'l-Ebrâr fî Zikr-i Evliyâ'i'l-Ehyâr* adlı eserinde Ubeydullah el-Buharî'nin Yesevi tarikatına yöneldiğine dair hiçbir bilgi yer almamaktadır (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevî Serhendî, 1395: 546-547). Küyahami de aynı şekilde "*Tahâyifü'l-Ebrâr*"daki bilgileri tekrar etmektedir (Küyahami, 1305; cilt 3: 390-391). Bu kaynakların Ubeydullah el-Buharî'nin Yesevi tarikatına bağlanması konusundaki suskunluğu dikkat çekicidir. Dahası bu kaynaklar onun zikir usulünü Kadiriye, Kübreviye ve Nakşibendiye şeklinde belirtmişlerdir (Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevî Serhendî, 1395: 547; Küyahami, 1305; cilt 3, 391). Bu anlatımdaki "Kübreviye"nin "Yeseviye" yerine kullanılması, temel bir farklılığı ortaya koymaktadır. Zira Şeyh Ubeydullah'ın soyu Şeyh Necmeddin Kübra'ya dayandığından Kübreviye tarikatına yönelimi mantıklı görünmektedir; ancak bu kaynaklarda Yesevi tarikatının hiç anılmaması üzerinde düşünmek gerekir.

Tarikatın ve zikir usulünün atfedilmesindeki bu çelişki birkaç olasılığı gündeme getirmektedir. Farklı kaynaklar, Şeyh'in yaşamının farklı yönlerini vurgulamış veya bu, onların farklı tarikat kollarıyla olan bağlantılarına veya yakınlıklarına bağlı olabilir. Yakın talebesi ve kendisini anmak için eser kaleme alan Dîda Meri, Şeyh'in Yesevi yönelimi hakkında daha doğrudan ve nesnel bilgiler sağlamış olabilir; diğer kaynaklar ise farklı bakış açısıyla ya da soy bağından dolayı Kübreviye gibi başka yönler vurgu yapmışlardır. Ayrıca Şeyh Ubeydullah'ın gerçekten birden fazla tarikat—Yesevi ve Kübreviye dahil—arasındaki zikirleri birleştirmiş olması ve her kaynağın kendi vurgusuyla bunlardan birini öne çıkarmış olması da mümkündür. Bu durum, büyük şeyhler arasında yaygın olup onlar birçok tarikatın bereketinden faydalanmak amacıyla bu yola başvurmuştur. Ayrıca metinlerin yazımı veya sözlü aktarım süreçlerinde zamanla bazı ayrıntılarda değişiklikler olmuş olabilir.

Bütün bu farklılıklara rağmen Şeyh Ubeydullah el-Buharî el-Farukî'nin Kaşmir'de tasavvufun yayılması ve gelişmesinde etkili olan tanınmış bir âlim ve mürid olarak yeri bütün kaynaklarda kabul görmektedir. Kendisi, Buhara ile Hindistan tasavvuf geleneği içerisinde köprü kuran önemli bir şahsiyettir. Bu rivayetlerin kapsamlı analizi, onun kişiliğinin tüm yönlerinin anlaşılabilmesi için kaynaklardaki farklı açılara dikkat edilmesi ve farklı tarikat yönelimlerinin bir arada bulunma ihtimalinin göz önünde tutulması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, H. 11.- 13. yüzyıl / M. 17. ile 19. yüzyıl arasında Kaşmir'de Yeseviye Tarikatı'nın yayılımını iki önemli boyutta açıklamaktadır. Birincisi, soy-sülale ve örgütlü ve uygulamalı boyut, soy açısından, Sultan Ahmed Yesevî'nin torunları ve akrabaları, örneğin Baba

Muhammed Mukim Sultanî ve ailesi, Yeseviye'nin manevi mirasının taşıyıcıları olarak Kaşmir'de tanınmışlardır. Ancak bu miras sadece soy bağlarıyla korunmamış, aynı zamanda geniş ailevi ve sosyal ağlar kurarak bu geleneğin bölgedeki yerleşik ve kalıcı bir yapıya kavuşmasına zemin hazırlamışlardır.

İkinci olarak tarikatın erkan ve usulü itibarıyla uygulamalı ve örgütlü boyutudur ve özellikle Kadı Devletşah İspicâbî gibi önde gelen şahsiyetlerin çabalarıyla ilişkilidir. Kadı Devletşah, şeyhi Seyyid Şerif Keçkini'den izin ve ruhsat aldıktan sonra Kaşmir'e gelmiş, bilimsel, tasavvufi, eğitsel ve irşadi faaliyetlerle Yesevi mirasını somut ve kurumsal bir yapıya dönüştürmüştür. Bu şeyhlerin kaleme aldıkları eserler, eğitim ve kültürel faaliyetlerin önemli bir parçası olarak Yeseviye tarikatının mirasının korunması ve yayılmasına katkıda bulunmuştur. Eserler, Farsça da dahil olmak üzere, farklı dillerde kaleme alınmıştır ve tarikatın önemli kaynakları olarak değerlendirilmelidir. Bu kişiler tarafından tesis edilen icazet ve hilafet sistemi, Yeseviye öğretilerinin talebeler aracılığıyla nesilden nesile aktarımını ve müridler arasındaki ruhani bağların güçlenmesini sağlamıştır. Bu sistem, Yeseviye tarikatının pratikteki ve sosyal alandaki etkisini artırmıştır.

Tarihî kaynaklarda bazı büyük tasavvuf önderlerinin Yesevi, Nakşibendi ve Kübrevî gibi tarikatlarla olan bağlantıları hakkında çeşitli çelişkiler ve belirsizlikler mevcuttur. Bu, söz konusu tarikatlar arasında kültürel yakınlık ve öğretisel örtüşmelerin olduğuna işaret etmekte ve ileri düzeyde sistematik araştırmalar yapılmasını gerekli kılmaktadır. Aynı zamanda birçok kaynağın, Kaşmir'de Yeseviye'nin varlığına yeterince dikkat etmemesi, araştırma literatüründe önemli bir boşluk yaratmıştır. Bu makale ise o boşlukların doldurmasına gayret göstermiştir. Genel olarak, tasavvuf ehlinin birden fazla tarikat merkezine bağlılığı ve farklı manevi yönelimlerin örgütlü bir yapı içinde harmanlanması, Kaşmir'deki Yeseviye'nin ayırt edici özelliklerindendir. Bu çok yönlü bağlılık, bu geleneğin zenginliğini ve derinliğini gösterdiği gibi Türkistan ile Hint alt kıtası arasında derin bir mistik bağ kurulmasına da yardımcı olmuştur.

Bu çalışma, icazet ve hilafet/halife sistemlerinin korunması mürşid-mürid ilişkilerinin yapılandırılmasının Yeseviye'nin Kaşmir'deki sağlamlaşmasında temel unsurlar olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma alanında yapılacak gelecekteki kapsamlı ve uzmanlık gerektiren araştırmalara zemin oluşturmayı amaçlamakta ve bu alandaki bilgi birikimine katkıda bulunmayı ümit etmektedir.

KAYNAKÇA

- Alizade, A. (2024). Muhammed Şerif el-Hüseynî el-Alevî ve Huccetü'z-Zakirin Li-Reddi'l-Münkirin isimli eseri. *Edeb Erkan*, Sayı. 6, – S. 33-54.
- Anjum, B. (2021). Sufism, State, and Society in Medieval Kashmir: An Analytical Study of Some Pioneering Suharwardiyya Sufis of Kashmir. *Alamdar*, vol. XVI, – P. 25–34.
- Arif, Y. A. (2025). The Emergence of Yasawi Sufi Order in Kashmir. *The Legacy of Yasawi in the Dialogue of Times and Cultures: Humanistic Landmarks and Contemporary Challenges: Preliminary Proceedings of the International Symposium*. Türkistan, Kazakhstan. – P. 206–209.
- Baben, D. (2020). Ahmad Yasavi and the Esmailis of Badakhshan. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. 63, no. 5/3, – P. 643–681.
- Behnamfer, M. H., & Molaei, M. (1391). *Hace Ahmed Yesevi ve Ruşde Ceryane Yeseviye Der Maveraunnehr ve Türkistan*. Nashriyeh Haft Aseman, Dowreh 14, Shomareh 55, – Safahat 63–87, Kom, Iran.
- Daulatshah Ispijabi. (2020). *Burhan az-Zakirin (Доказательство для поминающих)*. (Research, translation, and commentary by A. K. Bustanov & E. L. Nikitenko). Federal University, N.I. Lobachevsky Scientific Library, Kazan, Moscow.
- DeWeese, D. (1988). The Eclipse of the Kubravīyah in Central Asia. *Iranian Studies*, Vol. 21, No. 1/2, – P. 45–83.
- Dida Meri Kaşmiri Khwaja Mohammad Azam (bi-ta). *Ashjar al-Khald*. Noskhe be Shomareh 498, Tashkent, Uzbekistan.

- Dida Meri Kaşmiri Khwaja Mohammad Azam (bi-ta). *Waqi'at Kashmir*. Noskhe be Shomareh 6175, Kashmir.
- Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübrevî Serhendî (1395 SH). *Tahâif el-Abrâr fi Zikr el-Ehyâr dar Dhikr Ahwal va Karamat-e Orefa-ye Hend*. (Ed. Ayvaz Hoshyar, Yusuf Baig Babapur). Maktab Asnavand Maragheh, Iran.
- Emir Alişir Nevâî (tarihsiz). *Nasa'em al-Mahabba*. Noskhe Chap-e Sang-i, bi-na, bi-ja.
- Ghodratî Vayghan, M. (2025). Ahmad Yasavi and the Yasaviyya Order in Ashjaru'l-Khuld. In *The Legacy of Yasawi in the Dialogue of Times and Cultures: Humanistic Landmarks and Contemporary Challenges: Preliminary Proceedings of the International Symposium*. Türkistan, Kazakhstan. – P. 37–50.
- Gökbulut, S. (2024). Harezmlî kahraman bir Şeyhin hikâyesi: Menâkıb-ı Şeyh Necmeddîn Kübrâ üzerine bazı değerlendirmeler. *Edeb Erkan*, (6). – S. 19–32.
- Khan, M. I. (1994). *Kashmir's transition to Islam: The role of Muslim Rishis (fifteenth to eighteenth century)*. Manohar Publishers & Distributors. – P. 314.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. (Sadeleştiren ve notlarla yayımlayan: Orhan F. Köprülü). 3. Basım. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara. – S. 470.
- Köprülü, M. F. (2006). *Early mystics in Turkish literature* (G. Leiser & R. Dankoff, Trans. & Eds.; Foreword by D. DeWeese). Routledge, UK. – P. 435.
- Kuyehamî, Pir Gholam Hassan (1305). *Tarikh Hassan Tazkereh-ye Awliya-ye Kashmir mosavvab be Asrar al-Akhyar*. Srinagar, Kashmir.
- Pirzadeh, Abdolkhalegh Taheri. (2014). *Tarikh-e Bozorgan-e Kashmir*. Punjab University Library, Punjab.
- Rafiqi, A. Q. (1972). Sufism in Kashmir from the fourteenth to the sixteenth century. *Bharatiya Publishing House*. – P. 310.
- Ranke, L. von. (1973). *The theory and practice of history* (G. G. Iggers, Ed.). Bobbs-Merrill. – P. 514.
- Suri, Mohammad & Rashidi, Mojtaba. (1400 SH). *Zaban-e Farsi dar Siberi: Mo'arrefi-ye Seh Noskhe-ye Khat-e Farsi neveshteh-ye Dowlatshah Hosseini Espejabi*. Ayeneh Pajouhesh, Sal-e 32, Shomareh-ye 2, Kom, Iran. – P. 1–35.
- Surur Sahib Lahori (bi-ta). *Khazinah al-Asfiya*. Ketabkhaneh Ansari, Kabul, Afghanistan.
- Vali, Vahab (1376 SH). *Yasu'ieh-e Tariqati az Asiya-ye Markazi*. Nashriyeh Iran Shenasi, No. 6, Tehran. – P. 158–193.
- Verma, V. B. (2025). The mysticism of Sufis in Kashmir: Its historicity, grandiosity and politicisation. *India International Journal of History*, vol. 7, issue 4, – P. 16–22.

REFERENCES

- Alizade, A. (2024). Muhammed Şerif el-Hüseynî el-Alevî ve Huccetü'z-Zakirin Li-Reddi'l-Münkirin isimli eseri [Muhammad Sharif al-Husayni al-'Alawi and his work Hujjat al-Dhakirin li-Radd al-Munkirin]. *Edeb Erkan*, Sayı. 6. – S. 33-54. (In Turkish).
- Anjum, B. (2021). Sufism, State, and Society in Medieval Kashmir: An Analytical Study of Some Pioneering Suharwardiyya Sufis of Kashmir. *Alamdard*, vol. XVI, – P. 25–34. (In English).
- Arif, Y. A. (2025). The Emergence of Yasawi Sufi Order in Kashmir. *The Legacy of Yasawi in the Dialogue of Times and Cultures: Humanistic Landmarks and Contemporary Challenges: Preliminary Proceedings of the International Symposium*. Türkistan, Kazakhstan. – P. 206–209. (In English).
- Baben, D. (2020). Ahmad Yasavi and the Esmailis of Badakhshan. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. 63, no. 5/3, – P. 643–681. (In English).
- Behnamfer, M. H., & Molaei, M. (1391). *Hace Ahmed Yesevi ve Ruşde Ceryane Yeseviye Der Maverannehr ve Türkistan*. [Khodja Ahmad Yasawi and the Development of the Yasawi Tradition in Transoxiana and Turkistan]. Nashriyeh Haft Aseman, Dowreh 14, Shomareh 55, – Safahat 63–87, Kom, Iran. (In Persian).
- Daulatshah Ispijabi. (2020). *Burhan az-Zakirin (Доказательство для поминующих)*. [The Proof for Those Who Remember]. (Research, translation, and commentary by A. K. Bustanov & E. L. Nikitenko). Federal University, N.I. Lobachevsky Scientific Library, Kazan, Moscow. (In Russian).
- DeWeese, D. (1988). The Eclipse of the Kubravīyah in Central Asia. *Iranian Studies*, Vol. 21, No. 1/2, – P. 45–83. (In English).

- Dida Meri Kaşmiri Khwaja Mohammad Azam (bi-ta). *Ashjar al-Khald*. [The Trees of Eternity]. Noskhe be Shomareh 498, Tashkent, Uzbekistan. (In Persian).
- Dida Meri Kaşmiri Khwaja Mohammad Azam (bi-ta). *Waqi 'at Kashmir*. [The Events of Kashmir]. Noskhe be Shomareh 6175, Kashmir. (In Persian).
- Ebû Muhammed Meskîn bin Muhyiddin el-Hanefî el-Kübreî Serhendî (1395 SH). *Tahâif el-Abrâr fi Zikr el-Ehyâr dar Dhikr Ahwal va Karamat-e Orefa-ye Hend*. [The Gifts of the Righteous in Mentioning the Pious: On the States and Miracles of the Indian Mystics]. (Ed. Ayvaz Hoshyar, Yusuf Baig Babapur). Maktab Asnavand Maragheh, Iran. (In Persian).
- Emir Alişir Nevâî (tarihsiz). *Nasa 'em al-Mahabba*. [Breezes of Love]. Noskhe Chap-e Sang-i, bi-na, bi-ja. (In Turkish).
- Ghodrati Vayghan, M. (2025). Ahmad Yasavi and the Yasaviyya Order in Ashjaru'l-Khuld. *The Legacy of Yasawi in the Dialogue of Times and Cultures: Humanistic Landmarks and Contemporary Challenges: Preliminary Proceedings of the International Symposium*. Türkistan, Kazakhstan. – P. 37–50. (In Turkish).
- Gökbulut, S. (2024). Harezmlî kahraman bir Şeyhin hikâyesi: Menâkıb-ı Şeyh Necmeddîn Kübrâ üzerine bazı değerlendirmeler. [The Story of a Heroic Khwarazmian Sheikh: Some Evaluations on Manâqib al-Shaykh Najm al-Dîn Kubrâ]. *Edeb Erkan*, (6). – S. 19–32. (In Turkish).
- Khan, M. I. (1994). *Kashmir's transition to Islam: The role of Muslim Rishis (fifteenth to eighteenth century)*. Manohar Publishers & Distributors. – P. 314. (In English).
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. [The First Sufis in Turkish Literature]. (Sadeleştiren ve notlarla yayımlayan: Orhan F. Köprülü). 3. Basım. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara. – S. 470. (In Turkish).
- Köprülü, M. F. (2006). *Early mystics in Turkish literature* (G. Leiser & R. Dankoff, Trans. & Eds.; Foreword by D. DeWeese). Routledge, UK. – P. 435. (In English).
- Kuyehami, Pir Gholam Hassan (1305). *Tarikh Hassan Tazkereh-ye Awliya-ye Kashmir mosavvab be Asrar al-Akhyar*. [The History of Hassan: Biographies of the Saints of Kashmir, known as “Mysteries of the Pious”]. Srinagar, Kashmir. (In Urdu).
- Pirzadeh, Abdolkhalegh Taheri. (2014). *Tarikh-e Bozorgan-e Kashmir*. [The History of the Great Figures of Kashmir]. Punjab University Library, Punjab. (In Urdu).
- Rafiqi, A. Q. (1972). Sufism in Kashmir from the fourteenth to the sixteenth century. *Bharatiya Publishing House*. – P. 310. (In English).
- Ranke, L. von. (1973). *The theory and practice of history* (G. G. Iggers, Ed.). Bobbs-Merrill. – P. 514. (In English).
- Suri, Mohammad & Rashidi, Mojtaba. (1400 SH). *Zaban-e Farsi dar Siberi: Mo'arrefi-ye Seh Noskhe-ye Khat-e Farsi neveshteh-ye Dowlatshah Hosseini Espejabi. Ayeneh Pajouhesh*, [The Persian Language in Siberia: Introduction of Three Persian Manuscripts Written by Dawlatshah Husayni Isfijabi. Āyīneh-yi Pajūhesh]. Sal-e 32, Shomareh-ye 2, Kom, Iran. – P. 1–35. (In Persian).
- Surur Sahib Lahori (bi-ta). *Khazinah al-Asfiya*. [The Treasury of the Pure Ones]. Ketabkhaneh Ansari, Kabul, Afghanistan. (In Persian).
- Vali, Vahab (1376 SH). *Yasu'ieh-e Tariqati az Asiya-ye Markazi. Nashriyeh Iran Shenasi* [The Yasawiyya Path in Central Asia. Nashriyeh-yi Irān-Shināsī]. No. 6, Tehran. – P. 158–193. (In Persian).
- Verma, V. B. (2025). The mysticism of Sufis in Kashmir: Its historicity, grandiosity and politicisation. *India International Journal of History*, vol. 7, issue 4, – P. 16–22. (In English).